

ПРАВОВА ПРИРОДА ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ПРИНЦИПИ

Макогін Н.О.

студентка юридичного факультету

Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій

Чернігівський національний технологічний університет

м. Чернігів, Україна

Козинець О.Г.,

к.і.н., доцент, завідувач кафедри теорії та історії держави і права,

конституційного права

Навчально-науковий інститут права і соціальних технологій

Чернігівський національний технологічний університет

м. Чернігів, Україна

Юридична відповідальність є однією з основних складових правового регулювання суспільних відносин. Незважаючи на глибокий ступінь її дослідженості у теорії права та галузевих юридичних науках, поняття юридичної відповідальності дотепер не має єдиного трактування і залишається дискусійним, через що у наукових джерелах тлумачиться по-різному.

Так, на думку О.Ф. Скакун «Юридична відповідальність – передбачені законом вид і міра обов'язку правопорушника потерпіти від примусового державно-владного позбавлення благ психологічного, організаційного або майнового характеру у правовідносинах, що виникають між ним і державою із факту правопорушення» [6, с.464].

С.В. Бобровник стверджує, що «Юридична відповідальність – це застосування в особливому процесуальному порядку до особи, що вчинила правопорушення, засобів державного примусу, що передбачені санкцією правової норми» [3, с.293].

З точки зору О.П. Недбайла «Юридична відповідальність – самостійна, ініціативна діяльність у межах норм права і тих ідеалів, для досягнення яких ці норми прийнятні» [5, с.50].

Така значна кількість визначень поняття та плюралізм думок науковців до даної правової категорії зумовлені існуванням різних підходів до розуміння суті цього соціально-правового явища. Сучасні правознавці розрізняють перспективну та ретроспективну юридичну відповідальність. Для формування цілісної уяви про природу юридичної відповідальності, необхідно проаналізувати її види не лише окремо, а і дослідити їх понятійну єдність.

Перспективна (позитивна) юридична відповідальність – це сумлінне (відповідальне) виконання суб'єктом усіх правових приписів [4, с.231], усвідомлення свого боргу перед суспільством та державою. Вона виникає «уже тоді, коли особа приступає до виконання своїх обов'язків, а не тоді, коли їх не виконує, або починає діяти всупереч ним» [2, с.2].

Ретроспективна (негативна) юридична відповідальність полягає в закріпленому в законі обов'язку правопорушника перетерпіти з боку держави певні негативні наслідки за скоєне ним правопорушення [4, с.231].

Зміст позитивної юридичної відповідальності визначається правомірністю діяння, а негативної – наслідками за соціально шкідливі діяння.

На даному етапі розвитку юридичної науки переважають такі основні точки зору:

- 1) юридична відповідальність характеризується лише як позитивна, або лише як негативна;
- 2) юридична відповідальність поєднує у собі два вищезазначені аспекти, тобто є єдиною.

Однак, саме ретроспективна відповідальність є більш визначеною на правовому рівні, регламентується законодавством і має на увазі, коли застосовується термін «юридична відповідальність».

Також варто зазначити, що важливим етапом дослідження інституту юридичної відповідальності є аналіз її принципів, на яких базується процес її реалізації.

Система принципів юридичної відповідальності втілює у собі надгалузовий підхід і включає ідеї-принципи, що розкривають її сутність у тих галузях, де існує інститут юридичної відповідальності. Метою принципів юридичної відповідальності є встановлення межі, яку держава не переходить під час своєї діяльності і яка дозволяє уникати ситуацій, за яких реакція на правопорушення стає новим правопорушенням.

До принципів юридичної відповідальності належать:

1. Принцип справедливості. Принцип справедливості передбачає відповідність інституту юридичної відповідальності моральним нормам і цінностям, поняттям розумності та добропорядності, рівність усіх перед законом та неприпустимість встановлення за соціальними чи особистими ознаками привілеїв або обмежень. Виходячи з положень ст. 24 Конституції України, права і свободи, закріплені в законах, мають бути однаковими для всіх громадян [1].

Саме справедливість санкцій є виразом соціальної цінності юридичної відповідальності як засобу перевиховання та дотримання правопорядку.

2. Принцип гуманізму. Цей принцип базується на визнанні людини найвищою соціальною цінністю. Основними його вимогами є:

- заборона застосування насильства та катування, жорсткого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання;

- встановлення юридичної відповідальності з урахуванням прав людини та моральних норм;

- встановлення системи пільг (виключень із принципів невідворотності, рівності) в залежності від особливих характеристик суб'єкта (неповноліття, хвороба, інвалідність та інше) або незалежно від них, що проявляється в актах амністії та помилування.

3. Принцип законності. Цей принцип зводиться до того, що юридична відповідальність настає тільки за діяння, передбачені законом, ініціюється лише передбаченими законом компетентними органами, застосовується на засадах суворої відповідності до визначеного законом порядку, притягнення особи до юридичної відповідальності.

4. Принцип обґрунтованості. Проявляється в ухваленні державним органом або посадовою особою аргументованого рішення про притягнення особи до юридичної відповідальності на підставі об'єктивно з'ясованих всіх юридично значущих обставин справи. Обґрунтованість судового рішення виражається у правильно встановлених фактичних обставинах справи та правильній оцінці доказів.

5. Принцип доцільності. Полягає у виборі найефективніших засобів юридичної відповідальності позитивного і негативного характеру.

6. Принцип індивідуалізації. Знаходить свій вияв у різнорівневому поділі правопорушень і санкцій, відповідних до них, в залежності від суспільної небезпеки правопорушення, обставин скоєння та особистості того, хто його здійснив. Юридична відповідальність ефективна тільки тоді, коли її носій персонально визначний.

У ст. 61 Конституції України закріплено, що юридична відповідальність особи має індивідуальний характер [1].

7. Принцип невідворотності. Принцип невідворотності виражається в обов'язковому настанні негативних наслідків у вигляді обмежень майнового чи особистісного характеру для особи, що вчинила протиправне, винне, соціально шкідливе або небезпечне діяння (дію чи бездіяльність). Як наслідок, ніхто не може бути звільнений від відповідальності без законних підстав. Саме невідворотність і миттєвість настання покарання стримує від правопорушення та є важливим виховним фактором.

8. Принцип регламентованості. Виявляється в чіткому визначенні характеристик, що стосуються поняття юридичної відповідальності та її

реалізації, а саме: форм і видів, підстав і процедури встановлення, виконання прийнятого рішення, а також ознак, складу та різновидів правопорушень.

9. Принцип своєчасності. Принцип своєрідності має на увазі те, що протиправне діяння і відповідальність, яку воно тягне за собою, повинні відбуватися якомога швидше одне за одним, тобто не мати значного проміжку часу між собою [6, с.433-434].

Крім загальних принципів засад, існує ще ряд положень щодо юридичної відповідальності, встановлених Конституцією України (презумпція невинуватості та ін.).

Таким чином, можна зробити висновок, що юридична відповідальність є одним із основних засобів забезпечення правопорядку. Її мета та сутність полягають у цілеспрямованому впливі на поведінку суб'єктів за допомогою відповідних юридичних засобів, переважно примусового характеру, для надання суспільним відносинам системності і стабільності, їх впорядкування, уникнення різких соціальних конфліктів, втілення принципів соціальної справедливості.

Список літератури

1. Конституція України від 28 червня 1996 р.: ред. станом на 30.09.2016 [Електронний ресурс] // Верховна Рада України : [офіційний веб портал]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Аземша І. Б. Юридична відповідальність: сучасні погляди, дискусії та концепції // Часопис Київського ун-ту права. – 2010. - № 2. – С.54-57.
3. Загальна теорія держави і права./ред.: О.В. Зайчук, Н.М.Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 400 с.
4. Лисенков С. Л. Загальна теорія держави і права. – К. : “Юрисконсульт”, 2006. – 355 с.
5. Недбайло П. О. Система юридичних гарантій застосування радянських правових норм : монографія. – Львів : Віка, 1971. – 132 с.
6. Скакун О. Ф. Теорія права і держави. – К.: Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2010. – 656 с.